

YUGOSLAV ANAYASA MAHKEMESİ

Doç. Dr. Server KARAYAKUBOĞLU

GİRİŞ

Markсист demokrasiler, batı demokrasilerinden farklı olarak, Anayasa yargısını kabul etmiyorlar¹. Bu reddin dayandığı gerekçe kısaca şu : Sosyalist devletde, aslında halka ait olan hakimiyeti, yasama organı temsil eder. Öyle olunca da, devletin en üstün organı odur. Kanunları o yapar, devletin diğer organlarını o denetler. Yetkileri, her bakımdan sınırsızdır. Onun dışında bir organın bu yetkileri sınırlaması imkânsızdır. Kanunların Anayasa uygunluğunu sağlamak da ona düşer. Yasama organı dışında bir organa bu konuda yetki vermek, giderek kanunların yargı yoluyla denetimini kabul etmek, yasama organının hükümran niteliğiyle bağdaşamaz, bir başka deyişle de antidemokratik olur².

Yugoslavya'da da yeni Anayasanın kabulünden önce aynı görüş hakimdi ve tatbikat da bu temel görüşe uygundu. 7 Nisan 1963 tarihli son Anayasa ise, bu konuda büyük bir yenilik getiriyor³. Ger-

(1) Bu konuda bir karşılaştırma için, son bir eser olarak bk. Paolo BISCARETTI Dİ RUFFIA/Stefan ROZMARYN, La constitution comme loi fondamentale dans les Etats de l'Europe occidentale et dans les états socialistes, Torino 1966, s. 69 - 75, 107 - 113.

(2) Sosyalist Anayasalar, bu görüşün etkisiyle, Anayasaya uygunluğun denetimi görevini, yasama organına veya onun prezidyumuna veriyorlar (bk. Çekoslovak Sosyalist Cumhuriyeti Anayasası, m. 41/2; SSCB. Anayasası, m. 14/d ve 31). Yeni Romanya Anayasası, bu konuda, milletvekilleriyle uzmanlardan meydana gelen, fakat «istişari» nitelikte bir organ yaratmıştır (m. 43).

(3) Bu Anayasanın getirdiği yenilikler için bk. Jean-Pierre FERRET-JEAN, La constitution du 7 Avril 1963 de la République socialiste fédérative de

çekten, yeni Anayasa, —daha önceki Anayasanın da kabul ettiği— Anayasaya uygunluk prensibini tekrar ilân ediyor (m. 147, 148) ; daha da ileriye gidiyor, Anayasaya uygunluğun denetimini, bu amaçla kurulmuş özel ve otonom Anayasa mahkemelerine veriyor: Her federe cumhuriyetin⁴, bir Anayasa mahkemesi var ve o cumhuriyet plânında Anayasaya uygunluğu denetliyor. Bir de federal plânda denetim yapan, Yugoslav Anayasa Mahkemesi var. Ve hepsi de birer Anayasa müessesesi niteliğinde : Yugoslav Anayasası Federal Anayasa Mahkemesine özel olarak yer verip düzenlerken (m. 241 - 251)⁵, her cumhuriyet Anayasası da kendi Anayasa mahkemesini düzenliyor. Cumhuriyet Anayasa mahkemeleri aslında birbirinin kopyası durumunda : teşkilât bakımından olduğu gibi, özellikle yetki ve çalışma usulleri bakımından. Ayrıca hepsi Federal Anayasa Mahkemesinin birer kopyası.

Aşağıda, tamamiyle «millî» nitelik taşıyan ve yalnız Yugoslavya için değil, bütün marksist demokrasiler için büyük bir yenilik teşkil eden bu mahkemeyi, Yugoslav Anayasa mahkemesini teşkilât, görev ve yetkiler, kararlarının hukuki sonuçlarıyla usul bakımından inceleyeceğiz.

I

TEŞKİLÂT

Yugoslav Anayasa Mahkemesi şu şekilde teşkilânlandırılmış bulunuyor :

Yougoslavie et l'unité marxiste du pouvoir d'Etat, Revue de droit public et de la science politique, 1963, No. 5, s. 939 vd. Ayrıca, çeşitli yazarlarca meydana getirilen şu eser : La Constitution Yougoslave de 1963, Paris 1966; son olarak da Jovan DJORDJEVIĆ, La Yougoslavie, Paris 1967.

(4) Yugoslavya, altı cumhuriyetten meydana gelen federal bir devlet olup, resmen «Yugoslavya Federatif Sosyalist Cumhuriyeti» adını taşır. (Bu konuda şu kolektif esere bk. Le fédéralisme Yougoslave, Paris 1967).

(5) Bu konuda, «Yugoslav Anayasa Mahkemesi hakkında kanun» adını taşıyan bir de federal kanun çıkarılmıştır. Federe cumhuriyetlerden her biri de, kendi Anayasa mahkemeleri hakkında böyle özel birer kanun çıkarmış bulunmaktadır. — Federal kanunun metni için bk. Le nouveau droit yougoslave, 1964, No. 1 - 3, s. 42 - 64. Hakkında bir inceleme için bk. Nikola SRZENTIĆ, Sur les nouvelles juridictions constitutionnelles de Yougoslavie (a.g. dergi, s. 21-29). (Not : Bu federal kanunu, bundan böyle YAMK. diye kısıltacağız).

Yugoslav Anayasa Mahkemesi, bir başkan ile on hâkim üyeden meydana gelir (m. 243/1). Başkan ve üyeleri, Cumhurbaşkanının teklifi üzerine (m. 217), Federal Meclis seçer (m. 164). Kendilerini görevlerinden affeden de aynı meclistir. Başkan ve üyeler, 8 yıl gibi uzunca bir süre için seçilirler; bir defaya mahsus olmak üzere, yeniden seçilmeler ide mümkündür (m. 243/2). Tabî, böyle bir yenilenme şeklinin, mahkemenin istikrarını korumak için kabul edildiği aşîkârdır.

Başkan, Mahkemeyi temsil eder ; görüşme ve oturumlara başkanlık eder. Bir engeli çıktığında, yerine, Mahkemenin bu amaçla belirteceği üyelerden biri geçer (YAMK., m. 13).

Anayasa, üyelerin gerek Federal Meclise, gerekse yürütmeye karşı bağımsızlığını sağlamak için çeşitli tedbirler alıyor : Anayasa Mahkemesi başkan ve üyeleri, görevleri devam ederken, federe cumhuriyetlerdeki meclislerle, Federal Meclisin veya onlara bağlı siyasî - icraî nitelikteki organların üyeleri olamayacakları gibi, idarî organların veya başka bir mahkemenin memur veya görevlileri de olamazlar (m. 243/3).

Anayasa Mahkemesi başkan ve üyelerinin bağımsızlığını sağlamak için Anayasadaki en ilgi çekici hüküm şüphesiz şu : Anayasa Mahkemesi başkan ve üyeleri, milletvekilleri gibi yasama dokunulmazlığından faydalanırlar (m. 243/5)⁶.

Anayasa Mahkemesi başkan ve üyelerinin seçimleri gibi görevlerine son verilmesi de Anayasaya uygun olmak gerekir. Gerek Anayasa, gerek YAMK., bu konuda bir takım teminat getirmiş bulunuyorlar. Başkan ve üyeleri yalnız seçen değil, görevlerine son veren organın da Federal Meclis gibi siyasî niteliği olan bu heyet olduğu düşünülürse, bu konudaki teminatın değeri anlaşılabilir olur :

Önce, Anayasa Mahkemesi başkan ve üyeleri, sekiz yıllık normal görevleri süresince, Anayasanın öngördüğü sebeplerin dışında bir sebeple görevlerinden alınamazlar (YAMK., m. 7/2)⁷.

(6) YAMK., ayrıca iki hüküm sevk ederek, bu konudaki teminatın muhtevasını daha da açıklığa kavuşturuyor (bk. m. 10, 11).

(7) Bu sebepleri, Anayasanın kendisi teker teker sayıyor : Başkan ve üyeler, ancak kendileri istedikleri, bir suçtan dolayı hürriyeti bağlayıcı bir cezaya mahkûm oldukları, çalışma yeteneklerini kaybettikleri veya görevlerini yerine getirmekte devamlı olarak bedeni yetersizlik içine düştükleri hallerde, görevlerinden alınabilirler (m. 243/4).

Sonra, görevden alınmayı gerektiren sebeplerin bulunduğunu Anayasa Mahkemesinin tesbit etmesi gerekir (YAMK., m. 8/1)⁸.

Anayasa Mahkemesi üyelerinden birinin görevi, normal görev süresinin bitiminden önce, bir sebeple sona erdiğinde, Federal Meclis bu üyenin yerine yeni bir üye seçer. Ancak, yeni üyenin görevi, eski üyenin görevinin sona ereceği güne kadar devam eder (YAMK., m. 9).

Cumhuriyet Anayasa mahkemelerine gelince.. Onlar da, bir başkan ve belli sayıda hâkim üyelerden kuruludur. Üyelerin sayısını, her bir cumhuriyetin Anayasası tesbit ediyor. Ancak, bu sayı hepsinde aynı değil. Seçilmeleri de kendi meclislerince oluyor. Üyelerin görev süreleri, yeniden seçilmeleri ve dokunulmazlıkları bakımından Cumhuriyet Anayasaları, Federal Anayasa Mahkemesi üyeleri için kabul edilmiş esasları ihtiva ediyor.

Yugoslav Anayasa Mahkemesinin teşkilât ve faaliyetiyle ilgili son birkaç nokta da şu: Anayasa Mahkemesinin faaliyeti için gerekli malî kaynakları, Mahkemenin teklifi üzerine, federal bütçenin genel çerçevesi içinde Federal Meclis tâyin eder (YAMK., m. 15).

Anayasa Mahkemesi, kendi içtüzüğü, teşkilât ve çalışmalarıyla ilgili diğer genel tasarrufları tam bir bağımsızlıkla kabul eder (YAMK., m. 16).

Anayasa Mahkemesinde teknik ve idarî görevler, mahkemenin sekreteri, teknik yardımcılar ve idarî görevlilerce yerine getirilir. Sekreteri, Mahkemenin kendisi, diğer görevlileri başkan tâyin eder (YAMK., m. 14).

II

GÖREV VE YETKİLER

Genel olarak, Anayasa mahkemelerinin esas görevi, hukuk normlarının —özellikle kanunların— Anayasaya uygunluğunun de-

(8) Anayasa Mahkemesi, böyle bir tesbitden sonra bunu Federal Meclise bildirir (YAMK., m. 8/2). Özel bir durum da şu: Anayasa Mahkemesinin bir üyesi, görevinden alınmasını istemiş olur da, Federal Meclis, bu konuda üç ay içinde hiç bir karar vermemiş olursa, Anayasa Mahkemesi, üyenin isteği üzerine, Mahkemedeki görevinin sona erdiğine karar vererek, bunu Federal Meclise bildirir (YAMK., m. 8/3).

netimidir. Anayasa yargısının esas konusu da budur aslında'. Ne var ki, Anayasa mahkemelerine, bu nitelikteki denetimin dışında kalan bir takım görevler de veriliyor. Federal Alman Anayasa Mahkemesi, görevlerinin çokluğu bakımından, şüphesiz, başta gelen bir örnek. Avusturya, İtalya ve nihayet Türk Anayasa Mahkemelerinin de «norm denetimi» nin yanı sıra, onun dışında kalan görevleri var.

Yugoslavya'da da, Anayasa mahkemelerinin görev ve yetkileri, dar anlamıyla Anayasa yargısını aşıyor. Bunun, başta «federal» bir devlet olmak üzere, Yugoslavya'ya özgü sebepleri var.

Yugoslav Anayasası, Federal Anayasa Mahkemesinin görev ve yetkilerini birer birer tesbit ediyor (m. 241, 242, 244). Buna göre, Yugoslav Anayasa Mahkemesinin görev ve yetkileri —önem derecelerine göre— şunlardır :

Anayasa Mahkemesi, *birinci olarak*, norm denetimi yapar. Başta gelen tabii görevi budur. Gerçekten, Anayasa mahkemesi, «kanunların Yugoslav Anayasasına, federe cumhuriyetlerin koydukları kanunların Federasyonun çıkardığı kanunlara, organ ve teşkilâtların diğer hüküm ve genel tasarruflarının Yugoslav Anayasasına, federal kanunlara ve diğer federal hükümlere uygunluğu» hakkında karar verir¹⁰.

Görüldüğü gibi, yalnız «kanunlar» değil, bütün «diğer hüküm ve genel tasarruflar» Anayasa Mahkemesinin denetimine tâbi tutulmuştur. Tabii, somut olaylarda yâni kanunların yürütülmesi sırasında veya fertlerin fiil ve hareketlerinden dolayı ortaya çıkacak uyuşmazlıklarda kanuniliğin korunması adı mahkemelere düşer.

Norm denetiminin tek istisnası şu : federe cumhuriyet anayasaları. Aslında, cumhuriyet anayasaları, Federal Anayasaya aykırı olamazlar (m. 148/1). Anayasanın, pozitif hukuk kuralları arasında kurduğu hiyerarşinin (m. 148) tabii bir sonucudur bu. Ancak, «bir federe cumhuriyet anayasasının Federal Anayasaya aykırı olup olmadığı bahis konusu olmuş ise, Anayasa Mahkemesi, Fe-

(9) Dr. Met'n KIRATLI, Anayasa yargısında somut norm denetimi, Ankara 1966, s. 16-17.

(10) Anayasa m. 241/1; YAMK., m. 17/1.

deral Meclise bu konudaki görüşlerini bildirir»¹¹, o kadar. Anayasa Mahkemesinin bu konudaki mütalâası bir karar değildir ve şekli bakımından cumhuriyet Anayasasının Federal Anayasaya aykırı olan hükümlerini ilga etmez. Ancak Anayasa Mahkemesinin otoritesi gözönünde tutulursa, Anayasaya aykırılık mütalâası, normal olarak, bahis konusu cumhuriyet Anayasasının Federal Anayasaya uygunluğunu sağlama mükellefiyetini doğuracaktır¹².

Milletlerarası antlaşmalara gelince.. Anayasa, milletlerarası hukukla Anayasaya uygunluğun denetimi arasındaki ilişkiden pek bahsetmiyor. Bu meselenin Anayasanın ve hukukun diğer prensiplerine uygun olarak çözüleceğini düşünüyor olsa gerek. Yugoslav hukuk doktrininde ise, milletlerarası antlaşmaların zorlayıcı olduğu ve adî kanunlarla değiştirilemeyeceği veya kaldırılamayacağı genel olarak kabul edilir. Öyle olunca da, bir uyumsuzluk halinde, Anayasa Mahkemesinin, milletlerarası antlaşmanın kanuna üstün olduğunu onaylaması gerekecektir¹³.

Anayasa Mahkemesi, *ikinci olarak* «kendi kendine yönetim» e tanınan haklarla diğer temel hak ve hürriyetlerin Federasyon organlarından birinin kişisel bir karar veya tasarrufuyla ihlâl edilmiş olmaları halinde, bu hak ve hürriyetleri himaye eder¹⁴. Ne var ki, Anayasa Mahkemesi, bu hallerde, «bir başka yargı himayesi şekli sağlanmamış olduğu takdirde» yetkilidir¹⁵. Böylece, hak ve hürriyetlerin

(11) Anayasa, m. 244; YAMK., m. 18 — Bununla beraber, federe cumhuriyet Anayasası ile Federal Anayasa arasındaki aykırılık ilerde — kendine özgü yollarla — giderilinceye kadar birçok durumların askıda kalması tehlikesine karşı da Anayasa, şu hükmü koyuyor: «Bir cumhuriyet Anayasası, Yugoslav Anayasası ile çelişiyorsa, Yugoslav Anayasası uygulanacaktır» (m. 149/1). Buna benzer bir hükmü, Anayasa, federal bir kanuna uygun olmayan bir cumhuriyet kanunu hakkında koyuyor: «Bir cumhuriyet kanunu federal kanuna uygun değilse, Yugoslav Anayasa Mahkemesinin kararına kadar, federal kanun uygulanacaktır» (m. 149/2). Ancak, bu son halde, daha önceki halden farklı olarak, Anayasa Mahkemesinin denetim yetkisi ve bu denetimin de —ileride göreceğimiz— bir müeyyidesi vardır.

(12) Jovan DJORDJEVIĆ, a.g.e., s. 349.

(13) Jovan DJORDJEVIĆ, a.g.e., s. 349.

(14) Anayasa, m. 241/2; YAMK., m. 36.

(15) Yugoslav hukuk doktrininde, bu konu, —bu gün de devam eden— çeşitli yorumlara yol açmıştır. Bunlar hakkında bk. Jovan DJORDJEVIĆ, a.g.e. s. 352 - 354; Nikola SRZENTIĆ, a.g.m., s. 24.

bu çeşit ihlalleri karşısında Anayasa Mahkemesinin koruyucu rolü tamamiyle istisnaîdir¹⁶.

Anayasa Mahkemesi, *üçüncü olarak*, Federasyonla cumhuriyetler, cumhuriyetlerin kendi aralarındaki ve çeşitli cumhuriyetlerin sosyo - politik toplulukları arasındaki haklar ve ödevlerle ilgili uyuşmazlıkları çözer. Şu şartla ki, bu uyuşmazlıkların çözülmesi, bir başka mahkemenin yetkisine girmemelidir¹⁷.

Anayasa, «cumhuriyetler arasında sınır tesbiti ile ilgili olarak ortaya çıkacak uyuşmazlıkların çözülmesi» ni de Anayasa Mahkemesine bırakıyor¹⁸.

Anayasa Mahkemesi, *dördüncü olarak*, «federal mahkemelerle federal organlar, çeşitli cumhuriyetlerin mahkemeleriyle organları arasında ortaya çıkacak yetki uyuşmazlıklarını» çözer¹⁹.

Anayasa, Anayasa Mahkemesine, *son olarak*, şu birkaç konuda görüşünü bildirmek görevini yüklüyor: «Anayasa Mahkemesi, Anayasaya uygunluk ve kanuniliğe riayet için faydalı görülen tezahürleri takip ederek, Meclise, Anayasaya uygunluğu ve kanuniliği garanti altına almanın yanı sıra, kendi kendine yönetime tanınan haklarla yurtdaşlara ve teşkilâtlara tanınan hakların korunması için kanunlar yapılması ve gerekli diğer tedbirlerin alınması hakkında görüşlerini bildirir ve tekliflerde bulunur»²⁰.

Anayasa Mahkemesi, bu görevini, özellikle, ele aldığı uyuşmazlıklar, yaptığı değerlendirmeler vesilesiyle yerine getirecektir. Böylece, Anayasa Mahkemesinin, bir çeşit «gözlem makamı» olması gerekiyor²¹.

III

KARARLARIN HUKUKİ SONUÇLARI

Yugoslav Anayasa Mahkemesi, yetkisine giren konularda herkese etkili kararlar verir. Bu kararlara karşı başvurulacak bir merci

(16) Jovan DJORDJEVIĆ, a.g.e., s. 354.

(17) Anayasa, m. 241/1; YAMK., m. 43, 44.

(18) Anayasa, m. 241/1; YAMK., m. 45.

(19) Anayasa, m. 241/1; YAMK., m. 46, 47.

(20) Anayasa, m. 242; YAMK., m. 3.

(21) Jovan DJORDJEVIĆ, a.g.e., s. 355.

yoktur. Aynı şekilde, cumhuriyet Anayasa mahkemelerinin verdikleri kararlara karşı Federal Anayasa Mahkemesine gidilemez. Federal Anayasa Mahkemesi nasıl otonom ise, cumhuriyet Anayasa mahkemeleri de ona karşı otonomdur²².

Anayasa Mahkemesi kararlarının doğurduğu sonuçlar bakımından Yugoslav Anayasasının kabul ettiği sistemin ana çizgileri şunlar:

Yugoslav Anayasası, bir kanunun Anayasaya uygunluğunun denetimi ile kanun dışında kalan normatif tasarrufların Anayasaya uygunluk ve kanuniliklerinin denetimini birbirinden ayırıyor.

Bu sonuncular bakımından, Anayasa, şu hükmü koyuyor : «Yugoslav Anayasa Mahkemesi, kanundan başka bir hükmün veya bir başka genel tasarrufun Yugoslav Anayasasına veya federal kanuna uygun olmadığını tesbit ederse, o hükmü veya tasarrufu yahut Anayasayla federal kanuna uygun olmayan maddeleri *iptal* veya *ilga* edecektir»²³.

Kanunlara gelince... Anayasa, bunların, diğer normlar gibi iptal veya ilgasını öngörmüyor²⁴. Anayasanın bu konuda kabul ettiği çözüm yolu şu²⁵ :

Anayasa Mahkemesi, bir federal kanunun Federal Anayasaya uygun olmadığını tesbit ederse, bunu derhal Federal Meclise bildirecektir. (Federal Anayasaya veya federal kanuna uygun olmayan bir cumhuriyet kanunu için, bu bildirme, cumhuriyet meclisine yapılacaktır). Federal Meclis (veya cumhuriyet meclisi), bunun üzerine, bahis konusu kanunun Federal Anayasaya (veya federal kanuna) uygunluğunu sağlamakla mükelleftir. Anayasa, bunun için bir mühlet tesbit ediyor : Anayasa Mahkemesi kararının yayınlandığı günden itibaren *altı ay*. Federal Meclis (veya cumhuriyet meclisi), bu mühlet içinde şu veya bu sebeple istenen uygunluğu sağlamaz ise,

(22) Jovan DJORDJEVIĆ, a.g.e., s. 344.

(23) Anayasa, m. 247, YAMK., m. 26/1.

(24) Anayasa, bir kanunun ilgasını, yalnız cumhuriyet kanunları hakkında — o da sadece tek bir halde olmak üzere — öngörüyor: Anayasa Mahkemesi, Federasyonun haklarını aşikâr şekilde ihlâl eden bir cumhuriyet kanununu derhal ilga edebilir (Anayasa, m. 246/son cümle).

(25) Anayasa, m. 245, 246; YAMK., m. 25.

kanun veya Anayasaya uygun olmayan hükümleri²⁶, «geçerli olmaktan çıkacaklardır»²⁷. Anayasa Mahkemesi, kanunun «geçerli olmaktan çıktığını» yeni bir kararla tesbit edecektir²⁸.

Anayasa Mahkemesinin, bir kanunun «geçerli olmaktan çıktığını» tesbit eden kararının hukukî sonucu ile kanun dışında kalan diğer normatif bir tasarrufun iptal veya ilgası hakkında verdiği kararın hukukî sonucu esas itibariyle aynıdır. Aradaki terminoloji farkı, en başta, kanunu yapmış olan meclisin otoritesini kollamak arzusu olsa gerek

Anayasa Mahkemesinin kararı, geçerliğine son verilen kanunun veya iptal yahut ilga edilen diğer normatif tasarrufların tümünü kapsayabileceği gibi, bazı hükümlerini de kapsayabilir (YAMK., m. 27). Bunun gibi, Anayasa Mahkemesi müracaat sahibinin iddiasıyla bağlı da değildir : Federal Anayasaya veya kanuna uygunsuzluğu müracaat sahibi tarafından belirtilmemiş normatif tasarrufların da Anayasaya uygunluğunu veya kanuniliğini inceleyebilir (YAMK., m. 23).

Anayasa Mahkemesi, Anayasaya uygunluk veya kanuniliği değerlendirirken, usul sırasında, kanunun veya diğer bir normatif tasarrufun Federal Anayasaya veya kanuna aslında aykırı olmadığını, fakat uygulamada aykırı bir anlam verildiğini görürse, bahis konusu kanun veya tasarrufun, uygulamada Federal Anayasaya veya kanuna uygun anlamının ne olacağını gösterebilir (YAMK., m. 28).

Anayasa Mahkemesinin geçerliğine son verdiği kanunla, iptal veya ilga ettiği diğer normatif tasarruflar, Anayasa Mahkemesi kara-

(26) Ki bunların neler olduğunu, Anayasa Mahkemesi, kararında gösterecektir.

(27) Bir cumhuriyet kanununun federal kanuna uygun olmaması halinde, Anayasa Mahkemesi, aslında federal kanunun Yugoslav Anayasasına uygun olmadığını tesbit ederse, federal kanunun Anayasaya uygun olmayan hükümlerinin bu konuda kesin bir karar verilinceye kadar uygulanmayacağına karar verir (Anayasa, m. 245/3). Anayasa Mahkemesi, Yugoslav Anayasasına veya federal kanuna uygun olmadığı tesbit edilen bir cumhuriyet kanunu hakkında da böyle bir karar verecektir (Anayasa, m. 246/3). Ancak, bir cumhuriyet kanunu, Federasyonun haklarını aşkâr şekilde ihlâl ediyorsa, Anayasa Mahkemesi, bahis konusu kanunu derhal ilga edebilir (Anayasa, m. 246/3, son cümle).

(28) Jovan DJORDJEVIĆ, a.g.e. s. 357; Nikola SRZENTIĆ, a.g.m., s. 26.

rının Federasyonun Resmî Gazetesinde yayınlandığı günden itibaren artık uygulanmaz (YAMK., m. 29/1)²⁹.

Anayasa Mahkemesi kararının Resmî Gazetede yayınlandığı günden itibaren, geçerliğine son verilen kanun ile iptal veya ilga edilen normatif tasarrufların uygulanması amacıyla çıkarılmış bulunan tasarruflar da uygulanmazlar (YAMK., m. 30/1)³⁰.

Anayasa Mahkemesi kararının, geçerliği sona eren kanun ile iptal veya ilga edilen normatif tasarruflara dayanılarak verilmiş kesin kişisel kararlar bakımından doğurduğu hukukî sonuçlara gelince... Bu sonuçlar, Anayasa Mahkemesi kararının, bir kanunun geçerliğinin sona erdiğini tesbit veya bir normatif tasarrufu ilga etmesi halinde başka, bir normatif tasarrufun iptali ile ilgili olması halinde başkadır.

Bu sonuncusu bakımından doğan hukukî sonuç şu : Anayasa Mahkemesi, bir normatif tasarrufu —tabiî kanun dışında kalanlar!— iptal ettiği takdirde, bahis konusu tasarrufa dayanılarak verilmiş kesin bir kişisel kararla hakkı ihlâl edilmiş bulunan kimse, bahis konusu kararı vermiş olan mahkemeden veya organ veya teşkilâtdan, bu kararı değiştirmesini isteyebilir (YAMK., m. 32/1). Ancak, bu talep, Anayasa Mahkemesi kararının Federasyonun Resmî Gazetesinde yayınlandığı günden itibaren altı ay içinde yapılmalıdır (YAMK., m. 32/2).

Anayasa Mahkemesi kararının, bir kanunun geçerliğinin sona erdiğini tesbit veya bir normatif tasarrufu ilga etmesi halinde, bunlara dayanılarak verilmiş kesin kişisel kararlar hakkında ise şu hukukî sonuçlar doğar -(YAMK., m. 31) :

1) Hakkında *cezaî* bir müeyyide verilen kimse, mahkemeden veya yetkili organdan, bu müeyyideyi tesbit eden kararın değiştirilmesini isteyebilir.

(29) Bahis konusu kanun ve tasarruflar, Anayasa Mahkemesi kararının yayınlanmasından önce doğmuş ilişkilere de uygulanmazlar. Ancak, o güne kadar kesin hükme bağlanmış ilişkiler müstesnadır. (YAMK., m. 29/2).

(30) Bir şartla ki, bunların da Federal Anayasaya veya kanuna aykırı oldukları Anayasa Mahkemesinin kararından çıkarılabilmelidir (YAMK., m. 30/1). tez, Poitiers, 1944, s. (Gölcüklü, s. 135).

2) Anayasanın tanıdığı *temel hak ve hürriyeti* kişisel bir kararla ihlâl edilmiş bulunan kimse, bu kararı vermiş olan mahkemeden veya merciden, bahis konusu kararın değiştirilmesini isteyebilir. Ancak, kararın bildirilmesi ile Anayasa Mahkemesinin kararı arasında altı aydan fazla bir zaman geçmemelidir. Bununla beraber, Anayasa Mahkemesi, altı aydan fazla bir zaman da geçse, şahsın değiştirme talebinde bulunabileceğine karar verebilir.

Bu hükümlerden çıkan önemli bir sonuç var ki, o da şu : Anayasa Mahkemesinin kararı, kişisel kararlar konusunda, *ex lege* sonuç doğurmuyor ; o kararlarla hakları ihlâl edilmiş bulunan şahsın, bu kararın değiştirilmesini —belli bir süre içinde— istemesi gerekiyor.

Geçerliği sona eren bir kanuna veya iptal yahut ilga edilen bir normatif tasarrufa dayanılarak verilmiş bir kişisel kararın yerine getirilmesine müsaade edilemez ; icra başlamışsa durur (YAMK., m. 33).

Anayasa Mahkemesi, kararında, Federal Anayasaya veya kanuna uygun yeni bir norm kabul edilinceye kadar, hangi hükümlerin veya hukukî kuralların uygulanacağını söyleyebilir (YAMK., m. 34). Ancak, Anayasa Mahkemesi için mutlaka böyle bir belirtmede bulunmak zorunluğu da yoktur.

Anayasaya uygunluğun veya kanuniliğin değerlendirilmesi sırasında, normun Federal Anayasaya veya kanuna uygunluğu sağlanmış bulunursa, Anayasa Mahkemesi, usulü askıya alır (YAMK., m. 35/1).

IV

U S U L

Anayasaya yargısının kendisine özgü niteliği, özel bir usulün tesbit edilmesini gerektiriyor. YAMK. böyle bir usulü, Federal Anayasa Mahkemesi için bütün ayrıntılarıyla tesbit ediyor (m. 49 - 74)³¹.

(31) Açıkta kalan meseleler olursa, usulle ilgili diğer kanunlara başvurulacaktır. (YAMK., m. 49).

Cumhuriyet Anayasa Mahkemelerinin takip edecekleri usulleri, kendi özel kanunları düzenler.

YAMK., Anayasa Mahkemesinin Anayasaya uygunluk veya kanuniliği denetlerken takip edeceği usulü özel olarak tesbit ediyor. Bir diğer özel usul de, hem Federal Anayasaya (veya federal kanuna), hem de bir cumhuriyet Anayasasına (veya kanununa) aykırı bir normatif tasarrufun Anayasaya uygunluğu veya kanuniliğinin bahis konusu olması halinde öngörülmüştür³².

Yugoslav Anayasa Mahkemesinde usulün başlamasını kimler isteyebilir?

Yugoslav sistemine göre, normatif tasarrufların Anayasaya uygunluğu veya kanuniliğinin değerlendirilmesi bahis konusu olduğunda, bunu *herkes* isteyebilir. Diğer hallerde ise ancak yararı veya ilgisi bulunanlar usulî bir istekte bulunabilirler³³.

Gerçekten, normatif tasarrufların Anayasaya uygunluğu veya kanuniliğinin değerlendirilmesini, yalnız belli devlet organları ve teşkilâtları değil, «vatandaşlar» da isteyebilir³⁴.

Böyle bir talepte bulunabilecek *devlet organları ve teşkilâtları*, Anayasaya göre şunlardır (m. 249/2)³⁵:

- 1) Federal Meclis ve federe cumhuriyetlerdeki meclisler,

(32) Bu takdirde denetim, cumhuriyet Anayasa mahkemesince yapılır. Ancak cumhuriyet Anayasa mahkemesi, bahis konusu hükmün veya genel tasarrufun cumhuriyet Anayasasına veya kanunlarına uygun olduğunu tesbit ederse, dosyayı Federal Anayasa Mahkemesine gönderecektir. O da, bahis konusu hükmün veya genel tasarrufun Federal Anayasaya veya federal kanuna uygun olup olmadığı hakkında karar verecektir.

Yalnız bir tek hal var ki, denetimde öncelik cumhuriyet Anayasa mahkemesine ait değil: Bir hüküm veya genel tasarruf, Federasyonun haklarını aşıkâr şekilde ihlâl ediyorsa, bahis konusu hükmün Anayasaya uygunluğu veya kanuniliği hakkında cumhuriyet Anayasa mahkemesinin giriştiği denetim sona ermeden de, Federal Anayasa Mahkemesi Anayasaya uygunluk veya kanunilik denetimine girişebilir (Anayasa, m. 248; YAMK., m. 22).

(33) Bunların kimler olabileceğini YAMK., birer birer belirtiyor (bk. m. 37, 43/2, 47).

(34) Anayasa, m. 294/4; YAMK., m. 4/1.

(35) YAMK, bu yetkililerin çerçevesini bazı şartlarla genişletiyor (m. 19/2; ayrıca bk. m. 20, 21).

2) Kendi meclislerince kabul edilmiş kanunların Anayasaya uygunluğunun bahis konusu olmadığı durumlarda, Federal Yürütme Konseyi ile federe cumhuriyetlerin yürütme konseyleri,

3) Anayasaya uygunluk ve kanunîlik meselesinin adı mahkemelerde cereyan etmekte olan bir usul sırasında çıkması halinde, Yugoslav Yüksek Mahkemesi ile Federasyonun diğer yüksek mahkemeleri ve federe cumhuriyetlerin yüksek mahkemeleri,

4) Anayasaya uygunluk ve kanunilik meselesinin kendi görevi ile ilgili faaliyeti sırasında ortaya çıkması halinde, Federal Baş Savcı,

5) Federe cumhuriyetlerin Anayasa mahkemeleri,

6) Yugoslav Anayasasının kendilerine tanıdığı hakların ihlâli halinde, sosyo - politik birlik meclisi, çalışma teşkilâtı ve her kendi kendine yönetim teşkilâtı.

Vatandaşlarla bu belli organ ve teşkilâtlar arasındaki fark şurada : Anayasaya uygunluk veya kanuniliğin denetimi konusunda bir teklif, belli organ ve teşkilâtlarca yapıldığı takdirde, Anayasa Mahkemesi, değerlendirme usulüne başlamakla mükelleftir ; diğer hallerde ise, Anayasa Mahkemesi, talebin gerçeğe uygunluğunu değerlendirdikten sonra, usule başlayıp başlamayacağına karar verir (YAMK., m .4/2, 19/1).

Anayasa Mahkemesi, Anayasaya uygunluk veya kanuniliğin denetimine *kındiliğinden* de girişebileceği gibi, üyelerden biri de Mahkemeden böyle bir istekte bulunabilir³⁶. Bu konuda hiç bir sınırlama yoktur.

Anayasa Mahkemesi, çalışmalarında, çeşitli organ ve teşkilâtlarla sıkı bir işbirliği yapar. Mahkemeler de dahil olmak üzere bütün devlet organ ve teşkilâtları, Anayasa Mahkemesine, faaliyetinde yardımcı olabilecek bütün bilgileri sağlamakla görevlidirler (YAMK., m. 51).

Anayasa Mahkemesindeki usul iki safhaya ayrılmıştır : Ön usul ile duruşma ve müzakereler.

Ön usul incelemesini, Anayasa Mahkemesi üyelerinden biri yapar. Bu incelemede, dâvanın açılması için şartların yerine getirilip getirilmediğine bakılır (YAMK., m. 56). Talepde bulunan kimse ve-

(36) Anayasa, m. 249/3; YAMK., m. 4/3.

ya kimselerden, devlet organ ve teşkilâtlarından, hattâ vatandaşlardan gerekli bütün bilgiler alınır. Gerektiğinde uzman ve bilirkişilere başvurulur, şahit dinlenir vs... (YAMK., m. 57).

Normatif tasarrufların Anayasaya uygunluğu veya kanuniliğinin değerlendirilmesi bahis konusu olan hallerde, ön usul incelemesi yapan hâkim, Anayasa Mahkemesinin, bir karar vermeden önce, Meclise veya diğer organ veya teşkilâtlara, tasarrufun Federal Anayasaya veya kanuna olan uygunsuzluğunun giderilmesi imkânını tanımasını Mahkemeye teklif edebilir (YAMK., m. 58).

Ön usul incelemesi sırasında, incelemeyi yapan hâkim, Anayasa Mahkemesinin gerçekten yetkisiz olduğunu veya müracaatın gerekli süre içinde yapılmadığını görür ise, bunu müracaat sahibine bildirir ve ona teklifinde ısrar edip etmediğini sorar. Müracaat sahibi, 15 gün içinde cevap vermediği takdirde, iddiasından vazgeçmiş sayılır (YAMK., m. 59/1).

Ön usul safhası bitince, dosya, Anayasa Mahkemesi Başkanına verilir (YAMK., m. 62/1). Başkan da duruşma gününü belirtir ; bununla beraber, duruşmaya gidilmeden de, dosya karara sunulabilir (YAMK., m. 63). Duruşmalar, prensip itibariyle alenîdir (YAMK., 65/1).

Duruşmadan sonra seans halinde müzakere ve oylamaya geçilir. Anayasa Mahkemesi, tüm üyelerin oylarının çoğunluğuyla karar verir. Farklı görüşteki bir üyenin karara muhalefet hakkı vardır ve muhalefet kararda belirtilir (YAMK., m. 68). Anayasa Mahkemesinin bütün kararları gerekçeli olmak zorundadır (YAMK., m. 69/1). Kararlar, Federasyonun Resmî Gazetesinde yayınlanır (YAMK., m. 71).

Mahkemelerle devlet organları, çalışma teşkilâtları ile kendi kendine yönetim teşkilâtları ve diğer bütün yetkililer, Anayasa Mahkemesi kararlarını yerine getirmekle mükelleftirler; gerektiğinde ve Anayasa Mahkemesinin de istemesi halinde, Federal Yürütme Konseyi kararların yerine getirilmesini sağlar (YAMK., m. 72). Kararların, her somut durumda, mahiyetlerine göre, hangi organca, ne şekilde yerine getirileceğine Anayasa Mahkemesi karar verir (YAMK., m. 73). Bir organ veya teşkilât, Anayasa Mahkemesinin kararlarına uygun hareket etmediği takdirde, Anayasa Mahkemesi, durum-

dan yetkili meclisi veya organı haberdar eder ; yetkili meclis veya organ da sorumlu kişi hakkında gerekli tedbirleri alırlar (YAMK., m. 74).

V

YUGOSLAV ANAYASA YARGISININ ANLAMI VE DEĞERİ

Her Anayasa anlayışı, Anayasaya uygunluk meselesine sıkı sıkıya bağlıdır. Gerçek bir Anayasa, Anayasaya uygunluğu sağlayacak bir denetim kurmak zorundadır. Böyle bir denetim, kanuniliği garanti eder ve her türlü keyfiliği önler. Bugüne kadar insanoğlunun bulabildiği en etkili denetim şekli ise, Anayasaya uygunluğun yargı yoluyla denetimidir. Mukayeseli hukukta genel temayül ise, Anayasa mahkemeleri kurarak, bu denetimi onlara bırakmak.

Yugoslavya da sonunda bu temayüle uymuş bulunuyor. Ancak, onu bu temayüle katılmaya götüren, boş bir taklit hevesi değil. Federal bir devlet olmanın zorunlulukları yanında, devrimci olayların çalkantılarını hayli gerilerde bırakan sosyalist rejimin, «yugoslav insanı»nın temel hak ve hürriyetleriyle, «kendi kendine yönetim» e tanınan hakları ve bütün bunları kabul ve ilân etmiş olan Anayasayı daha da garantiye kavuşturmak ihtiyacını duymasındır. Anayasaya uygunluk ve onu Anayasa mahkemeleri kurmak suretiyle garanti altına almanın amacı bu.

Yukarıda hukukî statüsünü ana çizgileriyle çizdiğimiz Yugoslav Anayasa Mahkemesi, hiç bir taklitçi unsur taşımayan, gerçekten «millî» bir müessese. Ne var ki, müesseseleri Anayasalarda kabul ve ilân etmekle iş bitmiyor. Her yerde olduğu gibi, Yugoslavya'da da, Anayasaya uygunluğun ve kanuniliğin savunulması, sosyo - ekonomik ve siyasî gelişmeye, sosyal kuvvetler arasındaki ilişkilere, vatandaşlardaki bilincin gelişme seviyesine, kültüre... bağlı objektif bir olaydır. Yugoslav Anayasa Mahkemesinin işleyişi, Anayasaya uygunluk ve kanuniliğin gerçekleştirilmesinde nasıl bir rol oynadığını ciddi bir değerlendirmeye tâbi tutabilmek için, aradan aşağı yukarı uzunca bir zamanın geçmesini beklemeliyiz. Bugün başlangıçta sayılırız. Ama daha bugünden varılmış olan noktanın, bir büyük yenilik, gerçek Anayasaya uygunluğun sağlanmasında yepyeni bir imkân olduğunu da inkâr edemeyiz.